

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, професора
Маленко Олени Олегівни на дисертацію
Горобець Алли Володимирівни
«Лексико-семантичне та асоціативне поле «ЧАС» у художніх творах
письменників Вінниччини ХХ століття»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія.**

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними планами та галузевими науковими програмами.

Поняття часу перебуває в площинах наукового вивчення й опису з найперших спроб філософів осмислити цю онтологічну категорію, виявити її сутність, встановити поняттєві межі, окреслити характеристики. З праць античних і східних філософів починається відлік наукового занурення у світоглядну проблему часу, який як форма буття й існування матерії позначений сутнісною амбівалентністю, виявленою в абсолютності й водночас відносності часу. Вимір осмислення й опису проявів часу досить широкий – усі наукові газузі мають дотичність до аналізу часових процесів і станів, у яких і перебігає буття всього сущого. Оскільки час попри його профанне, повсякденне розуміння не є визначеною й збагненою остаточно для людини категорією, то пошуки істинного знання про час триватимуть, доки людина як істота розумна буде прагнути пізнання світу. Отже, поліаспектна наукова рефлексія щодо сутності часу має перманентну *онтологічну актуальність*.

Вивчення часу як філософського й екзистенційного поняття цікавить і лінгвістів, які прагнуть заглибитися в його семіосферу й описати вербальні засоби репрезентацій наявних сенсів часу та його асоціативно-образних кодів, що акумулюються у відповідних лексико-семантичних структурах, зокрема, лексико-семантичному та асоціативному полях.

Міркування щодо лексико-семантичних властивостей слова в його зв'язках з іншими словами висловлювали ще В. Гумбольдт й О. Потебня, однак системне опрацювання цих ідей у лінгвістиці розпочалося в I половині XX ст. завдяки розвідкам мовознавців Г. Іпсена, Й. Тріра, Р. Мейєра, Г. Остгофа, Г. Шпербера, В. Порцига, Л. Вайсбергера та ін., завдяки яким у термінологійний обіг у лінгвістиці було введено поняття *семантичне поле* / *лексичне поле* на позначення певної структури, що об'єднувала слова на основі їхньої семантичної спільності й наявності поняттєвих зв'язків. Результатом тогочасних розвідок стало формулювання терміна *лексико-семантичне поле*. Долучилися до розробки теорії лексико-семантичного поля й українські мовознавці, зокрема А. Зеленько, М. Кочерган, Л. Лисиченко, О. Мельничук, В. Русанівський, О. Селіванова, Ж. Соколовська, О. Тараненко та ін. Попри ґрунтовність й аргументованість наявних на сьогодні теорій лексико-семантичного поля, а також чисельність теоретико-практичних праць із цієї проблеми, лінгвістика не виробила універсальних, переконливих поглядів і підходів до його визначення і характеристик. Це відкриває перспективи пошуку єдиних, спільних концепцій наукового розуміння цього поняття, окреслення меж лексико-семантичного поля, а також віднайдення релевантних методик його вивчення й опису конститuentів. Так само потребує наукової уваги й теорія *асоціативного поля*, зокрема проблема класифікації й природи мовних асоціацій, що торкаються вже не тільки колективної, а й індивідуальної лінгвосвідомості.

Така ситуація забезпечує теоретико-практичним дослідженням лексико-семантичного й асоціативного поля *методологічну актуальність* як відповідь на запити сучасної лінгвістики досягти оптимального розуміння всіх процесів у мовно-комунікативній діяльності людини.

Важливим для мовознавчих досліджень є вибір мовного матеріалу, який має бути співвідносним із обраною лінгвістичною проблемою й темою, більше того – забезпечувати реалізацію поставлених завдань у досягненні наукової мети. Для потреб поданого дисертаційного дослідження таким продуктивним матеріалом стала мова художньої прози письменників Вінниччини, у якій

відтворення зазнали світоглядні, художньо-естетичні й асоціативно-образні рівні мистецького моделювання й інтерпретації дійсності.

Ураховуючи вищезазначені критерії важливості наукового опрацювання означеної теми, цілком погоджуємося з дисертанткою А. В. Горобець, яка визначає *актуальність* пропонованої праці тим, що «на сьогодні немає однозначних підходів до вивчення лексико-семантичних та асоціативних полів», відсутністю «в українському мовознавстві класифікації й структуризації лексико-семантичного й асоціативного поля «час», а також недостатнім вивченням «категорії темпоральності в мові художніх творів письменників Вінниччини ХХ ст.» (ст. 17). Тож вибір *об'єкта* й *предмета* дослідження, формулювання його *мети* й окреслення *завдань* є релевантними для виконання актуального лінгвістичного дослідження лексико-семантичного й асоціативного поля «час» з очікуваними результатами.

Дисертації додає ваги й те, що вона є продуктивним внеском у наукову тему кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Актуальні проблеми дослідження мовних одиниць сучасної української мови в її загальнонаціональному та регіональному виявах». Саме регіональний компонент дослідження зумовлює його важливість у пізнанні краю, його мистецьких, зокрема літературних здобутків, які є частиною українського національно-культурного універсуму.

Наукова новизна й теоретична значущість сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність, апробація.

Подане дослідження є дисертацією, яка структурована відповідно до сформульованої мети й поставлених завдань: текст дисертації й висновки до неї, список використаної літератури (154 позиції, з них 19 іноземною мовою), список використаних джерел (23 позиції окремих творів і зібрань творів письменників Вінниччини ХХ ст., з яких вилучено 5014 контекстів), додатки. Така кількість опрацьованих контекстів свідчить про достатній для аналізу й отримання достовірних результатів текстовий матеріал. У Додатку А подано список опублікованих праць за темою дисертації (16 позицій), у Додатку Б – результати апробації наукових здобутків за темою дисертації (виступи на 10

міжнародних і всеукраїнських конференціях). Представлена наукова література з теми й художні джерела свідчать про глибоке занурення дисертантки в проблему, прагнення осмислити наявні теоретичні надбання для вироблення власних дослідницьких стратегій і тактик, ілюструючи висловлені положення доцільними художніми контекстами. Переконливим є список публікацій авторки, у яких простежуємо динаміку роботи над дисертацією, етапи опрацювання теоретико-практичного матеріалу.

Реалізація в роботі комплексу дослідницьких аспектів, зокрема філософського (час як категорія буття), власне лінгвістичного (теоретико-практичний рівень дослідження мовного матеріалу) і художньо-естетичного (регіональна художня проза як матеріал роботи) забезпечують дисертації її *наукову новизну*, яка полягає в цілісному дослідженні структурних та структурно-семантичних компонентів лексико-семантичного та асоціативного поля «час» у художній прозі письменників Вінниччини ХХ століття. Власні пропозиції авторки: виділення типів темпоральності за значенням (первинна / вторинна), за синтаксичною функцією (суб'єктна/об'єктна/обставинна). Також новою є запропонована типологія асоціативного поля «час» — первинного й вторинного значення, які різняться характером мовної репрезентації (лексико-семантична й описова) темпоральних асоціацій (с. 20–21). Тобто в описових конструкціях (текстах), де відсутня темпоральна номінація, можна реконструювати семіокод часу за набором певних ознак, які для читача можуть бути індивідуальними (тобто суб'єктивними), на відміну від об'єктивності темпоральної семантики, закріпленою в мові за відповідним словом (лексемою).

Такий підхід до типології асоціативного поля «час» дозволив дисертантці констатувати, що «асоціативне поле функціонує на всіх мовних рівнях (лексичному, морфологічному, синтаксичному, прагматичному, когнітивному) і є прерогативою психолінгвістики». Так, погоджуємося, що у вимірі психолінгвістики декодування семантичного вмісту тих чи тих знаків пов'язане з когнітивною діяльністю суб'єкта, активізацією його апперцептивного досвіду, що продукує у свідомості відповідні асоціації; однак чи варто обмежувати

лінгвістичне вивчення асоціацій тільки психолінгвістикою? Тим паче, що в роботі асоціації розглядаються в їх лексико-семантичних та описових моделях.

Отримані результати поданої роботи з огляду на її актуальність, наукову новизну й дослідницькі пропозиції, методологічну відповідність, ретельно проаналізований і прокоментований мовний матеріал темпоральної семантики, вочевидь мають *теоретичне значення* для різних галузей лінгвістики, зокрема філософії мови (поглиблення розуміння лінгвокатегорії «час»), лексикології (дослідження лексико-семантичних полів), стилістики й лінгвопоетики (вивчення й опис художньої мови), психолінгвістики (вивчення колективних та індивідуальних асоціативних полів).

Практична значущість дослідження

Дослідивши лексико-семантичне й асоціативне поле «час» на достатньо розгорнутому художньомовному матеріалі з текстів письменників Вінниччини, реалізуючи обрану методологію й методи, дисертантка досягла переконливих наукових результатів, особливо вагомих для їх теоретико-практичного застосування в лінгвістичному студіюванні художньої мови й вивченні ідіостилю письменника. Подана дисертація може прислужитися в змістовому наповненні вишівських курсів лексикології, діалектології, стилістики української літературної мови; спецкурсів з лінгвопоетики, лінгвокраїнознавства, психолінгвістики.

Зміст дисертації, її структурно-композиційна й смислова завершеність.

Подана дисертація виконана відповідно до чинних вимог щодо формально-змістових характеристик кваліфікаційного дослідження для здобуття наукового ступеня доктора філософії. У представленій дисертації маємо всі необхідні структурні елементи підготовленого тексту, який складається зі вступу, теоретичного розділу, двох власне дослідницьких розділів, загальних висновків (узагальнені результати дослідження). Теоретичний розділ роботи присвячений насамперед огляду й аналізу наявних праць з теорії лексико-семантичного поля й теорії асоціацій. Дослідниця апелює до положень фундаторів наукового осмислення лексико-семантичного

поля, зокрема Г. Іпсена, Й. Тріра, В. Порцига, Л. Вайстбергера, розгортає або доповнює їхні думки концепціями українських мовознавців.

Важливими для роботи стали праці українських науковців, як-от: Л. Лисиченко, М. Кочерган, О. Петрушенко, А. Бондаренко, К. Мікрюкова, О. Селіванова, І. Ходарева, Г. Межжеріна, Т. Крехно, І. Рядська та ін. У розділі представлені версії дефініювання ЛСП (лексико-семантичне поле), СП (семантичне поле), ЛСГ (лексико-семантична група), ТГ (тематична група); прокоментовані їхні ієрархічні характеристики або поняттєві особливості. Базовими категоріями роботи в реалізації поставлених дослідницьких завдань є ЛСП й ЛСГ як компонент ЛСП, тож авторка подає визначення різними мовознавцями цих термінів. Серед поданих положень є такі, що потребують коментарів дисертантки, бо містять міркування полемічного характеру. Наприклад, «О. Петрушенко кваліфікує ЛСГ як групу лексики з однорідною семантикою, переважно синонімічною, зумовленою історичним розвитком мови» (с. 27). Чи це так? Чи завжди конституенти ЛСГ мають синонімічні зв'язки? Здається, більшою мірою, релевантним є тлумачення ЛСГ Г. Межжеріною, для якої ваги набуває не тільки семантичний зв'язок слів та їх значень, але й поняттєва спільність лексичних одиниць, ієрархічний порядок їхньої організації, відносна автономність, неперервність смислового простору (с. 27). Оскільки розуміння мовознавцями ознак і характеристик ЛСГ не є однастайними, то важливою видається власна позиція дисертантки щодо цих пропозицій (чи згодна вона із тим чи тим розумінням ЛСГ, до якого погляду пристає, що вважає нерелевантним).

Узагальненням наявних розумінь ЛСГ є теза дисертантки: «ЛСГ – це самостійне об'єднання лексичних одиниць, яке ґрунтується на спільності семантичних характеристик, тісних узаємозв'язках і взаємозалежностях між елементами групи, а також між елементами своєї й інших лексико-семантичних груп у межах одного поля, і функціонує навколо головної лексеми – ядра групи, яке семантично зв'язує периферійні компоненти» (с. 27). Варто було би додати в цей контекст і поняттєво-категорійні ознаки, що зв'язують компоненти ЛСГ з ядром. До речі, синонімію в цьому визначенні авторка роботи не актуалізує.

Маємо висловлену позицію авторки в коментарях щодо поняття *семантичне поле* і його відмінності від *лексико-семантичного*, міркування про недостатність поняттєвого обґрунтування терміна *семантичне поле* в науковому дискурсі. Загалом авторські коментарі допомагають зрозуміти рівень осмислення дослідником наявних положень, здатність здійснити їх аналіз, підтримати той чи той погляд. Це є важливою дослідницькою компетентністю й робить текст діалогічним, продуктивним щодо подальших наукових рефлексій.

Методологічно доцільним у I розділі є параграф про мовну асоціацію як об'єкт наукових досліджень. Цей підрозділ присвячений аналізу наявних тлумачень і розумінь асоціацій у різних галузевих тезаурусах: філософії, психології, лінгвістиці, психолінгвістиці. У кожній із цих царин є своє розуміння асоціацій відповідно до конкретних наукових задач їх осмислення з проєкцією на ту чи ту галузь знань. Дисертантка приділяє увагу науковому вивченню асоціацій у філософії й психології, спираючись на праці Платона, Т. Брауна, Дж. Мілля, О. Бена, ідеї І. Франка, коментує процеси творення й породження асоціацій. Торкається авторка й розробки проблеми асоціацій у лінгвістиці й психолінгвістиці, апелюючи до положень Ш. Баллі, О. Селіванової, Ж. Соколовської, У. Марчук, Ж. Марфіної, Н. Павликівської та ін. Кожен з науковців має свою візію щодо сутності асоціацій та їхньої мисленнєвої й лінгвальної природи, здатності людини створювати певні асоціативні моделі відповідно до конкретного слова-стимулу. На нашу думку, у цьому теоретичному досвіді бракує імені О. Потебні, який перший у східнослов'янському мовознавстві заклав основи психологічного підходу до розуміння сутності мови та її зв'язків з мисленнєвою й творчою діяльністю людини (праця «Думка і мова») і прокоментував явище апперцепції, яку розглядав як участь найсильніших мас уявлень людини, пов'язаних з набутим власним досвідом, у творенні нових думок та образів. Урешті, ці уявлення і є джерелами формування індивідуальних асоціацій.

Доречною для роботи є наведена думка Н. Павликівської, що «асоціативне поле потрібно розглядати комплексно з поняттям лексико-

семантичного поля, ураховуючи взаємозв'язок цих понять: «Оскільки лексико-семантичне й асоціативне поле тісно пов'язані між собою (слово не існує без асоціації, асоціація виражається словом), то відмежоване вивчення цих понять не може бути повноцінним» (с. 39).

Представлені теоретичні положення є підґрунтям для здійсненого дисертанткою лінгвістичного аналізу лексико-семантичного й асоціативного полів «час» у II розділі. Цей розділ найбільший за обсягом, що зумовлене завданнями дослідження й зібраним матеріалом (5014 контекстів). Апелюючи до наявних положень мовознавців, дисертантка подає теоретичні коментарі щодо структури ЛСП, зокрема виділяє його ядро, центр, периферію. Доречною, компетентною й цікавою є дискусія авторки роботи з науковцями, які висловили свої пропозиції щодо структури ЛСП, складу ядра, центра й периферії. До ядра дослідниця уналежнює як лексему *час*, так і тотожні синоніми *пора*, *врем'я*, *часина*, пояснюючи їхні смислові й контекстні зв'язки з основною лексемою. Основною структурною одиницею, обраною для аналізу ЛСП «час», є мікрополе. Дослідниця аналізує мікрополя *зима*, *весна*, *літо*, *осінь* (лексико-тематична група «пори року»); *ранок*, *день*, *вечір*, *ніч* (лексико-тематична група «періоди доби»); *місяць* (лексико-тематична група «назви місяців»); *дитинство*, *молодість*, *старість* (лексико-тематична група «назви вікових періодів»), описуючи їхню смислову наповненість, а також коментує граматичне (морфологічне й синтаксичне) вираження. Можливо, у коментарях дисертантки щодо декодування семантики темпоральних моделей є певні розбіжності з думками рецензента, але дослідник художньої має право на власну інтерпретацію мовного матеріалу з огляду на феномен художнього тексту і його запрограмованість на множинність рецептивних версій.

У III розділі вміщено аналіз й опис функційно-стилістичної специфіки засобів художнього вираження часових понять, зокрема, метафорики, епітетики, компаритивних моделей (порівняння). Цей розділ дає цікаву інформацію про характер асоціативно-образного сприймання й художнього відтворення часу в прозі письменників Вінниччини (зріз мистецької лінгвосвідомості). За кількістю опрацьованих контекстів у межах кожного

функційно-стилістичного рівня можна висновкувати, що час більшою мірою зазнав художніх репрезентацій у метафоричних та компаративних моделях, які більш частотні в прозових текстах письменників Вінниччини, ніж епітетні моделі. Це може свідчити й про певні лінгвохудожні традиції, і загалом про характер образного відтворення реалій буття в регіональних художніх наративах.

Висновки роботи цілком відповідають поставленим і реалізованим у дисертації завданням і є науково та практично обґрунтованим резюмуванням результатів лінгвістичного осмислення й опису лексико-семантичного й асоціативного полів «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття.

Дискусійні положення, зауваження й пропозиції.

Схвально поцінуюючи подану до захисту дисертацію А. В. Горобець, відзначаючи її наукову новизну, теоретичну вартість, дослідницьку вправність, ретельність виконаного лінгвістичного аналізу, переконливого за обсягом мовного матеріалу, маємо намір прокоментувати деякі позиції, що перебувають у полі дискусійності.

1. Опрацьовуючи теорію асоціацій, дисертантка послуговується положеннями лінгвістики й психолінгвістики. Для лінгвістики релевантними в цьому разі є поняття *лексико-семантичне поле*, *лексико-семантична група*; *лексико-семантичне мікрополе*, які є методологічно доречними й дослідницьки продуктивними для роботи. Психолінгвістика ж є когнітивною галуззю й оперує поняттями *гештальт*, *фрейм*, *концепт*. У дисертації маємо контексти, де дисертантка поєднує ці галузі й адаптує когнітивні поняття до потреб роботи, зазначаючи, що «асоціативне поле складається з різних концептів, які об'єднують поняття про певні явища за спільною ознакою. До складу асоціативного поля «час» зараховуємо концепти «весна», «зима», «літо», «осінь», «ранок», «день», «вечір», «ніч», «дитинство», «молодість», «старість». (с. 40). Чи є ця теза методологічно доцільною для роботи? Адже в пропонованому аналізові асоціативного поля «час» (п. 2.3) йдеться не про концептуалізацію індивідуальних уявлень письменників про час та опис

відповідних концептів, а про вербальне відтворення часу в художніх контекстах, тобто представлено аналіз художніх репрезентацій (лексико-семантичних чи описових) цих асоціацій.

2. Полемічною видається й теза: «Мовна асоціація є максимально індивідуальною для кожної окремої людини, проте нерідко може слугувати виразником ментальних особливостей нації чи й кількох народів, об'єднаних тривалою спільною історією» (с. 41). Чи завжди мовна асоціація є тільки продуктом індивідуального асоціативно-образного мислення й має максимально суб'єктивне маркування? Адже стимулом для асоціацій є конкретне слово в сукупності його зовнішньої форми й закріпленому за нею лексичному значенні в кожній конкретній мові. Саме в зовнішній формі слова, зазначав свого часу О. Потебня, закладена об'єктивна думка, тобто його лексичне значення, яке не залежить від кожного конкретного його розуміння окремою особою. І від цього – породження відповідних асоціацій, які з часом можуть стати надбанням лексико-семантичного й образного ресурсу національної мови (так звані *інгерентні*, або *мовні* асоціації, де актуалізовані прямі семантичні (денотативні, сигніфікативні, емотивно-оцінні) зв'язки між референтами. Високим рівнем суб'єктивності характеризуються *адгерентні*, або *мовленнєві* асоціації, складні, індивідуальні з помітною смисловою віддаленістю референтів, які є фрагментом ситуативного мовленнєвого досвіду.

3. У II розділі, здійснюючи аналіз семантико-структурних елементів у межах лексико-семантичного поля «час», дисертантка вводить поняття *лексико-семантичне мікрополе* як складник лексико-тематичної групи, але не подає визначення цієї структурної одиниці. Тож бажано було б дефініювати термін мікрополе, який є основним поняттям у структурно-семантичному аналізові конститuentів ЛСП «час». Також варто було би прописати поняттєві зв'язки ієрархії: лексико-семантичне поле → лексико-тематична група → лексико-семантичне мікрополе. У теоретичному розділі маємо положення про лексико-семантичні й тематичні групи. Чи є тематична група тотожною лексико-тематичній групі в цьому дослідженні? Ці питання можуть бути роз'яснені здобувачкою на захисті дисертації.

4. Робота присвячена вивченню й опису компонентів лексико-семантичного й асоціативного полів «час», репрезентованих у прозових текстах письменників Вінниччини. Здійснивши ретельний лінгвістичний аналіз обраного предмета дослідження, дисертантка узагальнила й систематизувала отримані результати в загальних висновках. Ці висновки містять конкретну лінгвістичну інформацію про темпоральні моделі, їхнє смислове наповнення й лексико-граматичне відтворення в текстах. Цю інформацію можна було б розширити й доповнити коментарем щодо індивідуально-авторських особливостей моделювання словесних темпоральних образів у текстах, адже літературну Вінниччину представляють знакові для України письменники (М. Стельмах, М. Трублаїні, В. Земляк, Є. Гуцало та ін.). Дослідниця не ставила перед собою такого завдання, але ж у процесі роботи над дисертацією вона обробила велику кількість контекстів, які разом створили панорамну картину художньої темпоральності в сукупності наявних авторських моделей. Тож не зайвим було хоча би побіжно прокоментувати це, адже кожен митець має свою ідіостильову особливість художньої інтерпретації світу (власне, свою художню картину світу). Також не зайвою була б конкретизація в тексті роботи авторів творів (натомість маємо номер відповідного джерела).

Вищезазначені міркування ніяк не зменшують наукової вартості дисертації, оскільки подана робота є цілком самостійним, оригінальним, логічним, завершеним науковим дослідженням з актуальних лінгвістичних питань, виконаним із дотримання вимог академічної доброчесності.

Повнота викладу наукових положень, висновків та результатів в опублікованих працях.

Виклад наукових положень у дисертації цілком переконливий і доречно проілюстрований дібраним мовним матеріалом з прозових текстів письменників Вінниччини. Висновки акумулюють отримані результати проведеного лінгвістичного аналізу темпоральних моделей. В опублікованих одноосібних працях представлено динаміку роботи над дисертацією (опрацювання відповідних розділів дисертації). Дисертантка має 8 праць з проблематики роботи, опублікованих у фахових виданнях України; 3 розвідки

опубліковані в іноземних журналах; 5 тез у матеріалах міжнародних та всеукраїнських конференцій.

Апробація основних результатів дослідження.

Основні тези й положення роботи були успішно апробовані у форматі наукових доповідей, виголошених на 7 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях (Київ, Одеса, Хмельницький, Запоріжжя, Ванкувер, Софія, Париж); а також на 3 всеукраїнських науково-практичних конференціях (Вінниця, Херсон). Усі публікації одноосібні.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Прорецензована дисертація Алли Володимирівни Горобець «Лексико-семантичне та асоціативне поле «ЧАС» у художніх творах письменників Вінниччини XX століття» відповідає спеціальності 035 Філологія й вимогам до кваліфікаційних робіт, затвердженим Наказом МОН України №40 від 12.01.2017 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України №759 від 31.05.2019) і Постановою КМ України №44 від 12.01. 2022 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ України №341 від 21.03.2022).

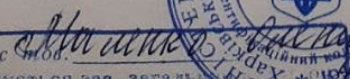
Авторка роботи Алла Володимирівна Горобець заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD у галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Опонент

доктор філологічних наук, професор
завідувач кафедри українознавства
і лінгводидактики імені проф. Ю. І. Муромцевої
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Осмоловського

Олена МАЛЕНКО

Підпис
засвідчується зав. загальною
11.12.2023